

κες· «τὸ ταραντινίδιον διαφανές ἐστὶν ἔσθημα, ὠνομασμένον ἀπὸ τῆς Ταραντίνων χρήσεως καὶ τρυφῆς» (Πόλυδ.)

§ 11. Ἡ αὐτὴ τρυφή καὶ πολυτέλεια ἐπεκράτει καὶ ἐν ταῖς σικελικαῖς Συρακούσαις. «Συρακούσας δέ φασιν, λέγει ὁ Στράβων, ἐπὶ τοσοῦτον ἐκπεσεῖν πλοῦτου, ὥστε καὶ αὐτοὺς ἐν παροιμίᾳ διαδοθῆναι, λεγόντων πρὸς τοὺς ἄγαν πολυτελεῖς, ὡς οὐκ ἂν ἐκγένοιτο αὐτοῖς Συρακουσίων ἢ δεκάτη». Διὸ καὶ Συρακούσαι τράπεζαι, ὡς καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις *Siculae dapēs*, ἰσοδυναμοῦσι ταῖς πολυτελέσι καὶ δὲς τῆς ἡμέρας παρατιθεμέναις τραπέζαις. Βεβαίως Συρακουσία τράπεζα καὶ Σικελικὴ ποικιλία ὄψων ἦν μέγα τι καὶ περιβόητον ἐν τρυφῇ καὶ ὑλισμῷ, ἵνα ὁ Ὀράτιος μεταχειρισθῇ αὐτὴν πρὸς παράστασιν τοῦ ὅτι οὐδεμία ἐπίγειος εὐδαιμονία ἐπαναφέρει τὴν ἡσυχίαν καὶ ψυχικὴν γαλήνην τοῦ ἀσεβοῦς ἀνθρώπου. «Ῥτινι ἐπηώρηται ἀνωθεν ἐπὶ τοῦ ἀσεβοῦς τραχήλου ξίφος γεγυμνωμένον, οὐκ ἐκπονήσουσι τούτῳ ἠδὲ κῶμα Σικελικαὶ δαῖτες, οὐκ ἐπανοίσουσιν αὐτῷ ὕπνον ὠδαὶ πτηνῶν καὶ κιθάρας» *). Ὅτι δὲ πᾶσαι αὗται αἱ τελευταῖαι τρυφηλαὶ πόλεις διέφυγον τὸ ὑποκύψαι εὐθὺς κατὰ τοὺς πρώτους ἀγῶνας εἰς ζηλοτύπους καὶ ἀγριωτέρους, ἀλλὰ σωφρονεστέρους γείτονας, τούτου αἴτιον ἦν ὅτι εἶχον ὡς μέγα ἀντίρροπον τῆς τοιαύτης διαφθορᾶς τὰ μεγάλα προτερήματα τοῦ ἀμυδρῶς διασωζομένου ἔτι παρ' αὐτος ἔθνικοῦ χαρακτῆρος τῶν Ἑλλήνων.

*) „Destructus ensis cui super impia cervice pendet, non siculae dapēs dulcem elaborabunt saporem, non avium citharaeque cantus somnum reducent“.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΒΑΣΕΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΙΑΚΟΥ ΒΙΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ.

Ο ΟΙΚΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΑΥΤΟΥ.

§ 1. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ρηθέντων περὶ τῆς ποικιλωτάτης ἀναπτύξεως, ἣν ἔλαβεν ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὰ διάφορα φύλα τοῦ ἔθνους, ἴσως τις ἐμελλε συμπεραίνειν ὅτι καὶ αἱ γενικαὶ βάσεις τοῦ ἐν Ἑλλάδι κοινωνικοῦ βίου, ἢ οἰκογένεια καὶ αἱ διάφοροι σχέσεις αὐτῆς, ὑπέκειντο καὶ αὐταὶ εἰς πολλὰς ποικιλίας καὶ παραλλαγὰς. Τοῦτο ὅμως οὐδαμῶς ἰσχύει ἐν γένει παρὰ τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει, ἀλλὰ κατ' αὐτὰς τὰς θεμελιώδεις βάσεις τοῦ βίου συνέφωνει ἀρκούντως ἑαυτῷ διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι αὐταὶ αἱ βάσεις εἰσὶν ὅμοιαι κατὰ τὰ γενικώτερα παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις. Ἐὰν δὲ αὐταὶ μεταβάλλωνται πῶς κατὰ τὰ διάφορα ἔθνη καὶ ἀποτελῶσιν ἐθνικὰς τινὰς διαφοράς, τοῦτο προέρχεται μόνον ἐκ τῆς βαθμηδὸν ἀναπτύξεως τοῦ φυσικοῦ καὶ ἀπλουστεροῦ βίου καὶ κατὰ λόγον τῆς εἰς ἐλευθερωτέρας καὶ ὑψηλοτέρας κοινωνικὰς σχέσεις προόδου αὐτοῦ. Διότι μόνον ἐν τοιαύτῃ ἀναπτυσσομένη καὶ ἐκ τῆς στοιχειώδους καταστάσεως ἀνακυπτούσῃ κοινωνίᾳ θεμελιούται τὸ ἔθος τὸ ἐμπεριέχον τὴν

ζῶσαν ἔκφρασιν τῆς ἀμοιβαίας ἐξαρτήσεως, εἰς ἣν ἡ ἀνάγκη τοῦ πολιτισμοῦ φέρει τοὺς ἀνθρώπους πρὸς ἀλλήλους. Διότι κατὰ τοὺς Ἑλληνας φιλοσόφους, Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλην, τοὺς θεωρητικῶς ἐξετάσαντας τὰ περὶ πόλεως καὶ πολιτικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ πόλις συνίσταται ἔνεκα τῆς ἀνάγκης τῆς ἀμοιβαίας βοήθειας καὶ συμπληρώσεως τῶν κατ' ἰδίαν ἀτελῶν καὶ ἀνεπαρκῶν ἀτόμων· διότι κατὰ μόνους οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων δύναται εἶναι αὐτάρκης, ἀλλ' ἕκαστός ἐστιν ἐνδεής πολλῶν· καὶ διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ διὰ τὴν πρὸς τὸν κοινωνικὸν βίον ἐμφυτον τῷ ἀνθρώπῳ τάσιν συνίσταται ἡ πόλις, ἥτις, ἔχουσα πέρας πάσης τῆς αὐταρκειᾶς, ἔχει τὸν χαρακτῆρα τελείας κοινωνίας, γινόμενη μὲν ἔνεκα τοῦ ζῆν, ἀλλὰ συνεπαγομένη μεθ' ἑαυτῆς καὶ τὴν εὐζωίαν καὶ πᾶσαν ἄλλην κοινωνικὴν πρόοδον· ἐν ᾧ τοῦναντίον ἡ φυσικὴ κατάστασις τῆς στοιχειώδους ἀνθρωπίνης κοινωνίας οὐδὲ σκιάν πόλεως ἀποτελεῖ· τοιαύτη δὲ ἦν ἡ παρ' Ὀμήρῳ περιγραφομένη οἴκησις τῶν Κυκλώπων, οἱ οὔτε βουληφόρους ἀγορὰς εἶχον, οὔτε νόμους καὶ δικαστήρια, ἀλλὰ κατόικον ἐντὸς γλαφυρῶν σπηλαίων, ἐπὶ τῶν κορυφῶν ὑψηλῶν ὄρεων, καὶ ἕκαστος αὐτῶν ἐδέσποζε καὶ ἦρχε πατριαρχικῶς τῶν τέκνων καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ, οὐδεμίαν σχέσιν ἐξαρτήσεως ἔχων πρὸς τοὺς ἄλλους. Σημειωτέα δὲ ἐν παρόδῳ καὶ ἡ μεταξὺ τῆς θεωρίας τοῦ Πλάτωνος καὶ τῆς τοῦ Ἀριστοτέλους ἰκανὴ διαφορὰ, καθ' ὅσον ὁ μὲν παράγει τὴν πόλιν ἐκ μόνης τῆς πρὸς συμπλήρωσιν καὶ ἀμοιβαίαν βοήθειαν ἀνάγκης, ὁ δὲ δεύτερος παράγει αὐτὴν καὶ ἐκ τῆς ἐμφύτου κοινωνικότητος τοῦ φύσει πολιτικοῦ ζώου, τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐπομένως ἐκ τῆς πρὸς τελειοποίησιν καὶ βελτίωσιν καὶ καλλωπισμὸν τοῦ βίου τάσεως.

§ 2. Ἐκ τῆς τοιαύτης λοιπὸν ἀρχῆς τῆς πόλεως ἔπεται ὅτι καὶ αἱ κατὰ τὰς πρώτας κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς βάσεις διαφοραὶ τῶν ἀνθρώπων ἀπ' ἀλλήλων ὑπάρχουσι τόσῳ ἐλάττωνας, ὅσῳ ἀπλουστερά καὶ φυσικωτέρα καὶ, οὕτως εἰπεῖν, αὐτόματος ὑπάρχει ἡ χρεία, ἥς τὴν ἐκπλήρωσιν αὐταὶ προτίθενται. Διὰ καὶ τὰ παριστῶντα καὶ κανονίζοντα τὰς τοιαύτας φυσικὰς σχέσεις ἔθιμα καλοῦνται κοινοὶ νόμοι πάντων ἀνθρώπων, ἡ

τούλάχιστον νόμοι κοινοὶ τῶν Ἑλλήνων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἴδιον νόμον, ὃν ἕκαστοι ἔχουσιν ὠρισμένον πρὸς ἑαυτούς, καθ' ἣν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ποιεῖται διάκρισιν: «λέγω δὲ νόμον τὸν μὲν ἴδιον, τὸν δὲ κοινόν· ἴδιον μὲν τὸν ἑκάστοις ὠρισμένον πρὸς αὐτούς, καὶ τούτων τὸν μὲν ἀγραφον, τὸν δὲ γεγραμμένον, κοινόν δὲ τὸν κατὰ φύσιν· ἔστι γὰρ, ὡς μαντεύονται τι πάντες, φύσει κοινὸν δίκαιον καὶ ἀδίκον, κἂν μηδεμίᾳ πρὸς ἀλλήλους κοινωνία ἢ μηδὲ συνθήκη». Ἐφ' ὅσον δὲ αὐταὶ ὑπόκεινται εἰς τὰς ἀντεπιδράσεις ὑψηλοτέρων σφαιρῶν, ἀφ' ὧν ἐξαρτᾶται ἡ ἀληθῆς καὶ πραγματικὴ κατάστασις τοῦ πολιτισμοῦ οἰουδήποτ' ἔθνους, ἐπὶ τοσοῦτον μόνον δυνάμεθα ποιεῖσθαι λόγον καὶ ἐνταῦθα περὶ ἐθνικοῦ ἔθους, καὶ ἐπομένως αὐτὸ τοῦτο δύναται ἐκδηλοῦσθαι ποικιλοτρόπως κατὰ λόγον τῶν διαφόρων βαθμῶν τοῦ πολιτισμοῦ, εἰς ὃν ἀνέβησαν αἱ διάφοροι μερίδες τοῦ ἔθνους.

§ 3. Ὅθεν εἰ καὶ ὀφείλομεν διακρίνειν ἐνταῦθα κατὰ τινὰς λεπτομερείας οὐχὶ μόνον ἑλληνικὸν ἔθος ἀπὸ βαρβαρικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθους ἐν φύλον ἀπ' ἀλλου, ὑπολείπεται ὅμως καθόλου ἡμέτερον ἔργον τοῦτο μᾶλλον, τὸ ὑποδειῖξαι ὑπὸ τίνος τύπου ἢ πλαστικῆς εὐφυΐας τοῦ σύμπαντος ἑλληνικοῦ ἔθνους παρέστησε καὶ ἀπετύπωσε τὰ γενικὰ ζητήματα τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Καὶ δι' αὐτὸν τοῦτον τὸν λόγον βεβαίως, ὅσον καὶ ἂν ἐλπίζωμεν ὅτι ἀποδειχθήσεται ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν αὐτὴν φυσικὴν ἀνάγκην ἔλυσαν αὐτά, ὅτι ὑπ' οὐδεμίαν ἔποψιν εὐρήσομεν ὑπερβολὴν καὶ ριζικὴν τινα διαφορὰν, καταστρέφουσάν τὸν καθαρῶς ἀνθρώπινον χαρακτῆρα τῶν βάσεων ἐκείνων, ἀλλ' ὅμως καταντᾷ ἀδύνατος καὶ ἡ παντελῆς ὁμοιότης, διότι πάντως μένουσιν ὡς παράγοντες ἐκείνων τῶν βάσεων δύο τινά, πρὸ πάντων μὲν αὐτὸς οὗτος ὁ ἰδιάζων ἀνθρώπινος χαρακτήρ, ἔπειτα δὲ αἱ φυσικαὶ καὶ κλιματικαὶ σχέσεις, ὑφ' ὧν τὴν ἐπίδρασιν ἐφηρμόσθησαν ἐνταῦθα οἱ προειρημένοι τύποι. Καὶ ἐν ἐκείναις μὲν ταῖς κοινωνικαῖς τάξεσι καὶ καταστάσεσιν, αἰτινές εἰσιν ὅλως καθιερωμένοι τῇ θρησκείᾳ, ἢ γεννῶνται ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῆς βιομηχανίας, τῆς ἐμπορίας, τῆς ἐπιμειξίας, τοῦ δικαίου καὶ τοῦ νόμου, τὸ ἑλληνικὸν ἔθος συμπλη-

ροῦται καὶ περικλείεται τόσον ὠρισμένως, ὥστε ἐν ταῖς διαφόροις φάσεσι καὶ ἐκδηλώσεσι τοῦ πολιτικοῦ καὶ ἀστικοῦ βίου γίνεται διάφορον καὶ πολυσχιδές, ὅσον ποικίλαι εἰσὶ καὶ αἱ διάφοροι πόλεις. Ἄλλ' ὁ οἶκος διατελεῖ ἢ πρώτη καὶ κατωτάτη βᾶσις τῆς κοινωνίας, ἢ μᾶλλον ἢ πρώτη φυσικὴ κοινωνία ἢ συνεστηκυῖα διὰ τὰς χρείας πάσης ἡμέρας πρὸς κοινὴν διατροφήν καὶ περιποίησιν ὄλων ὁμοῦ τῶν μετεχόντων αὐτοῦ, οἵτινες καὶ ὠνομάσθησαν κατὰ μὲν τὸν Χαρώνδαν ὁμοσίπυοι, κατὰ δὲ τὸν Κρήτα Ἐπιμενίδην ὁμόκαπιοι, ὡς ὁμοτράπεζοι καὶ τῆς αὐτῆς κοινωνοῦντες τροφῆς καὶ αὐτόχρημα σύντροφοι. Ἐπὶ τῆς τοιαύτης λοιπὸν βᾶσεως, ἐπὶ τοῦ οἴκου, ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοσοῦτον μόνον, καθ' ὅσον ἐν γένει ἀπαιτεῖ τακτικὸν καὶ κανονικὸν οἶκον καὶ εὐρυθμον οἰκογένειαν, ἀποτελοῦσαν μετὰ τῆς μονογαμίας καὶ τῆς ἐγγείου κτήσεως τὸ ἀσφαλὲς θεμέλιον ἐθνικότητος, τεινούσης μᾶλλον εἰς ὕψος καὶ ἐπίτασιν, ἢ εἰς εὐρος καὶ ἔκτασιν. «Ἀνάγκη πρῶτον συνδυάζεσθαι, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, τοὺς ἄνευ ἀλλήλων μὴ δυναμένους εἶναι, οἷον θῆλυ καὶ ἄρρεν τῆς γενέσεως ἐνεκεν», καὶ ἀλλαχοῦ, «ἢ κτῆσις μέρος τῆς οἰκίας ἐστὶ· ἄνευ γὰρ τῶν ἀναγκαίων ἀδύνατον καὶ ζῆν καὶ εὖ ζῆν». Τὴν τοιαύτην συνύπαρξιν τῶν συστατικῶν τοῦ οἴκου μερῶν ἄριστα παριστᾷ καὶ ὁ ποιητῆς Ἡσίοδος, λέγων ὅτι πρέπει πορίζεσθαι «οἶκον μὲν πρῶτιστα, γυναῖκά τε, βοῦν τ' ἄροτῆρα»· τὴν αὐτὴν ἀπαραίτητον συνύπαρξιν τῶν τοῦ οἴκου συστατικῶν ὑπεδήλου καὶ ἡ Θεσμοφόρος Δημήτηρ, ἱστορομένη συνάμα ὡς καθιδρύτρια τοῦ τε ἐγγάμου βίου καὶ τῆς γεωργίας.

§ 4. Ἄλλ' αὕτη ἡ στοιχειώδης καὶ ἀναγκαία οἰκογένεια ἀνεπτύχθη εἰς εὐρυτέρους κύκλους, ἐκφρασθέντας καὶ ἀποτυπωθέντας ἐν ταῖς πάτραις, φατρίαις, φυλαῖς καὶ ταῖς τοιαύταις ἐπωνυμίαις· ἀλλ' οὗτοι μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς πατριαρχικῆς καταστάσεως μετάβασιν εἰς πολιτικωτέραν διοργάνωσιν καὶ τάξιν ἀπέβαλον ὀλοτελῶς καὶ τὸν συγγενικὸν αὐτῶν χαρακτήρα καὶ ἐκτῆσαντο ὅλως πολιτικὴν καὶ στατιστικὴν σημασίαν. Χαρακτηριστικώτατα τῆς τοιαύτης μεταβάσεως καὶ σημασίας τὰ τοῦ Δικαιάρχου· «Ἰἰάτρα ἐν τῶν τριῶν τῆς παρ' Ἑλλησι κοινωνίας εἰδῶν, ἃ δὴ καλοῦμεν

πάτραν, φρατρίαν, φυλήν. Ἐκλήθη δὲ πάτρα μὲν εἰς τὴν δευτέραν μετάβασιν ἐλθόντων ἢ κατὰ μόνας ἐκάστῳ πρότερον οὔσα συγγένεια, ἀπὸ τοῦ πρεσβυτάτου τε καὶ μάλιστα ἰσχύσαντος ἐν τῷ γένει τὴν ἐπωνυμίαν ἔχουσα, ὃν ἂν τρόπον Αἰακίδας ἢ Πελοπίδας εἴποι τις ἂν. Φατρίαν δὲ συνέβη λέγεσθαι καὶ φρατρίαν, ἐπειδὴ τινες εἰς ἑτέραν πάτραν ἐδίδοσαν θυγατέρας ἑαυτῶν· οὐ γὰρ ἔτι τῶν πατριωτικῶν ἱερῶν εἶχε κοινωνίαν ἢ δοθεῖσα, ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ λαβόντος αὐτὴν συνετέλει πάτραν, ὥστε πρότερον πόθῳ τῆς συνόδου γιγνομένης ἀδελφαῖς σὺν ἀδελφῷ, ἑτέρα τις ἱερῶν ἐτέθη κοινωνικὴ σύνοδος, ἣν δὴ φρατρίαν ὠνόμαζον, καὶ πάλιν ὥστε πάτρα μὲν ὄνπερ εἶπομεν ἐκ τῆς συγγενείας τρόπον ἐγένετο μάλιστα τῆς γονέων σὺν τέκνοις καὶ τέκνων σὺν γονεῦσι, φρατρία δὲ ἐκ τῆς τῶν ἀδελφῶν. Φυλὴ δὲ καὶ φυλέται πρότερον ὠνομάσθησαν ἐκ τῆς εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ καλούμενα ἔθνη συνόδου γενομένης· ἕκαστον γὰρ τῶν συνελθόντων φύλον ἐλέγετο εἶναι.»

Οὕτω καὶ παρ' ἄλλοις γραμματικοῖς ταῦτά μαρτυροῦνται· παρ' Ἀρποκρατίωνι «οὐχ οἱ συγγενεῖς ἀπλῶς καὶ οἱ ἐξ αἵματος γεννῆται τε καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους ἐκαλοῦντο, ἀλλ' οἱ ἐξ ἀρχῆς εἰς τὰ καλούμενα γένη κατανεμηθέντες», καὶ οἱ αὐτοὶ παρὰ τῷ Μοίριδι τῷ Ἀττικιστῇ ἐκλήθησαν οὕτως «οὐδὲν ἀφ' αἵματος ἀλλήλοις προσήκοντες, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ γένους», καὶ παρὰ Πολυδεύκει «τέτταρες ἦσαν αἱ φυλαὶ καὶ εἰς τρία μέρη ἐκάστη διήρητο, καὶ τὸ μέρος τοῦτο ἐκαλεῖτο τριττὺς καὶ ἔθνος καὶ φρατρία· ἐκάστου δὲ ἔθνους γένη τριάκοντα ἐξ ἀνδρῶν τοσοῦτων, ἃ ἐκαλεῖτο τριακάδες· καὶ οἱ μετέχοντες τοῦ γένους γεννῆται καὶ ὁμογάλακτες, γένει μὲν οὐ προσήκοντες, ἐκ δὲ τῆς συνόδου οὕτω προσαγορευόμενοι», καὶ παρὰ τῷ Σχολιαστῇ τοῦ Πλάτωνος· «γεννῆται οὐχ οἱ ἐκ γένους ἀφ' αἵματος προσήκοντες, ἀλλ' οἱ ἐκ τῶν γενῶν τῶν συννενημένων εἰς τὰς φρατρίας· οὗτοι δὲ εἰσι καθάπερ οἱ δημόται καὶ φράτορες, νόμῳ τινὶ ἔχοντες κοινωνίαν.»

§ 5. Ὁ οἶκος ὅμως κατὰ τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ σημασίαν διέμεινε διηνεκῶς περιορισμένος ἐν τῇ φυσικῇ συγγενείᾳ, ἐν τῷ γένει, ὅπερ συνήγου ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν στέγην γονεῖς, τέκνα καὶ δούλους, ὡς σημειοῖ ὁ Ἀριστοτέλης· «πρῶτα καὶ ἐλά-

χιστα μέρη οίκιας δεσπότης καὶ δοῦλος καὶ πόσις καὶ ἄλοχος καὶ πατήρ καὶ τέκνα». διὸ καὶ ὁ δοῦλος, ὡς ἀποτελῶν ἀπαραίτητον συστατικὸν μέρος τοῦ οἴκου, καλεῖται οἰκέτης παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὡς ἄνθρωπος τοῦ οἴκου δηλαδή, εἰ καὶ ἡ αὐτὴ λέξις ἐν εὐρυτέρᾳ σημασίᾳ ἐμπεριλαμβάνει πάντας τοὺς τοῦ οἴκου· διότι σημειοῦται ῥητῶς ὅτι οἰκέται οὐ μόνον οἱ δοῦλοι, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐν τῷ οἴκῳ, γυνὴ καὶ τέκνα. Ἰδίως δὲ τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν τῶν λέξεων οἶκος καὶ γένος κάλλιστα καταδεικνύει τὸ ἀκόλουθον χωρίον τοῦ Δημοσθένους, ἐνθα γίνεται λόγος περὶ τινος ἀληθοῦς γενάρχου· «Βουσέλῳ ἐγένοντο πέντε υἱεῖς... νειμάμενοι δὲ τὴν οὐσίαν, γυναῖκα αὐτῶν ἕκαστος ἔγημε... καὶ παῖδες ἐγένοντο αὐτοῖς ἅπασι καὶ παίδων παῖδες, καὶ ἐγένοντο πέντε οἴκοι ἐκ τοῦ Βουσέλου οἴκου, ἐνὸς ὄντος, καὶ χωρὶς ἕκαστος ὦκει τὸν ἑαυτοῦ οἶκον ἔχων καὶ ἐκγόνους ἑαυτοῦ ποιούμενος».

§ 6. Τὰ προειρημένα ἀπόλυτα συστατικὰ μέρη τοῦ οἴκου παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἴσως μᾶλλον ἢ παρ' ἄλλοις ἔθνεσι (διότι παρὰ τοῖς βαρβάροις τὸ θῆλυ καὶ δοῦλον τὴν αὐτὴν ἔχει τάξιν) συνείχοντο ἀλλήλοις καὶ ἐξηρτῶντο ἀπ' ἀλλήλων διαφοροτρόπως οὕτως, ὥστε ἄλλη μὲν ἦν ἡ σχέσις τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν ἄνδρα, προελθοῦσα ἐκ φυσικῆς ἀνάγκης κοινωνίας, πολιτικῆς, γαμικῆς, — ἄλλη δὲ ἡ τοῦ τέκνου πρὸς τὸν πατέρα, ἥτοι βασιλικῆς, πατρικῆς, — καὶ πάλιν ἄλλη ἡ τοῦ δούλου πρὸς τὸν δεσπότην, δεσποτικῆς, κατὰ τὰς διακρίσεις τοῦ Ἀριστοτέλους, λέγοντος· «τρία μέρη τῆς οικονομικῆς ἦν, ἐν μὲν δεσποτικῆ, ἐν δὲ πατρικῆ, τρίτον δὲ γαμικῆ· καὶ γὰρ γυναικὸς ἄρχει καὶ τέκνων ὡς ἐλευθέρων μὲν ἀμφοῖν, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον, ἀλλὰ γυναικὸς μὲν πολιτικῶς, τέκνων δὲ βασιλικῶς... ἄλλον γὰρ τρόπον τὸ ἐλεύθερον τοῦ δούλου ἄρχει καὶ τὸ ἄρρεν τοῦ θήλεος καὶ ἀνὴρ παιδός· ὁ μὲν γὰρ δοῦλος οὐκ ἔχει τὸ βουλευτικόν, τὸ δὲ θῆλυ ἔχει μὲν, ἀλλ' ἄκυρον, ὁ δὲ παῖς ἔχει μὲν, ἀλλ' ἀτελές». Ἄλλ' ὅσῳ ὑψηλότερον ἀνυψοῦνται τὰ τοῦ ἐλευθέρου ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ καὶ τῇ πόλει δικαιώματα, τόσῳ βαθύτερον ταπεινοῦται ὁ ἀτυχῆς δοῦλος, τὸ ἔμψυχον ὄργανον τοῦ οἴκου, ἐν τῇ κοινωνικῇ αὐτοῦ καταστάσει διὰ τὴν παντελεῆ στέρησιν ἐλευθερίας καὶ δικαιωμάτων

καὶ βυθίζεται τρόπον τινὰ εἰς τοιαύτην περιφρόνησιν καὶ λήθην τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ ἀξίας ἀπέναντι τῶν ἄλλων οἰκογενῶν μελῶν τοῦ οἴκου, ὥστε τελευταῖον μόλις καὶ ἐκτιμᾶται πως μᾶλλον τῶν ἀλόγων καὶ αὐτῶν τῶν ἀψύχων μερῶν τῆς οἰκιακῆς ιδιοκτησίας. Ὁ Ἀριστοτέλης πολλαχῶς καὶ ἐπανειλημμένως λέγει ὅτι «βουῖς ἀντὶ οἰκέτου τοῖς πένησιν ἐστίν», καὶ ἀλλαχοῦ ὅτι «ἐστὶ φύσει δούλος ὁ δυνάμενος ἄλλου εἶναι, διὸ καὶ ἄλλου ἐστίν, καὶ ὁ κοινωνῶν λόγου τοσοῦτον, ὅσον αἰσθάνεσθαι, ἀλλὰ μὴ ἔχειν· τὰ γὰρ ἄλλα ζῶα οὐ λόγῳ αἰσθανόμενα, ἀλλὰ παθήμασιν ὑπηρετεῖ· καὶ ἡ χρεῖα δὲ παραλλάττει μικρόν· ἢ γὰρ πρὸς τὰναγκαῖα τῷ σώματι βοήθεια γίνεται παρ' ἀμφοῖν, παρά τε τῶν δούλων καὶ παρά τῶν ἡμέρων ζώων»· καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν παρὰ τῷ αὐτῷ οὐδὲν ἄλλο θεωρεῖται ἢ αὐτόχρημα ὄργανον· «τῶν ὀργάνων τὰ μὲν ἀψυχα, τὰ δ' ἔμψυχα... ὁ δούλος κτῆμά τι ἔμψυχον, καὶ ὥσπερ ὄργανον πρὸ ὀργάνων πᾶς ὑπηρετής. Ἐρχόμεθα ἐν τοῖς ἑξῆς, ἵνα λαλήσωμεν πλατύτερον περὶ ἐκάστου αὐτῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ.

ΤΑ ΘΗΛΕΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΟΙΚΟΥ.

§ 1. Περὶ τῆς ἀξίας καὶ ἐκτιμήσεως τῆς γυναικὸς παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς τῆς πρὸς τὸν ἄνδρα καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ἐξεφράσθησαν ὑπὸ νεωτέρων κριτικῶν διαφορώταται γνῶμαι. Ἐν ᾧ οἱ πλεῖστοι τῶν κινησάντων καὶ ἐξετασάντων τοῦτο τὸ ζήτημα περιέγραψαν σύμπαν τὸ θῆλυ φύλον ὡς λίαν ὀλιγορούμενον ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν, τὸν βίον αὐτοῦ ὡς δουλείαν τινὰ καὶ τὴν γυναικωνίτιν ὡς ἀσιατικὸν γυναικῶνα (καὶ οἶονεὶ χαρέμιον), ἐν ᾧ αἱ γυναῖκες ἐλευροῦντο καὶ ἀνεστρέφοντο «ἐντελῶς κατὰ τοὺς ἀνατολικούς», ἄλλοι τούναντίον προέβησαν εἰς τὸ μέσον ὡς σφοδροὶ ὑπερασπισταὶ καὶ προσεπάθησαν καταδειῆσαι τὸ ἱστορικὸν γεγονός τῆς χειραφεσίας τῶν Ἑλληνίδων. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα, ὡς πανταχοῦ, φαίνεται ὅτι ἡ ἀλήθεια κεῖται ἐν τῷ μεταίχμιῳ. Πρὸς γνῶσιν δὲ ταύτης τῆς ἀληθείας οὐδαμῶς ἀρκεῖ ἡ συμφόρησις καὶ ἡ ἀπλή συμπαράθεσις ἀπασῶν τῶν περὶ τούτου μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων καὶ ἡ συναρμολόγησις χρηστομαθείας τινὸς τῶν περὶ γυναικὸς ἰδεῶν καὶ γνωμῶν τῶν ἀρχαίων. Διότι ἐκτὸς τούτου, ὅτι ἐνταῦθα ἔμελλέ τις ἀπαντήσῃ τὰς ἐκ διαμέτρου ἐναντίας γνώμας μετὰ ἀπείρου ποικιλίας καὶ διηνεκοῦς διαφωνίας, καὶ ἀληθεῖς ἐὰν ἐξελαμβάνοντο, ἠδύναντο ἀποδειῆσαι μόνον ὅτι ὁ Ἕλληγ διεγίνωσκε τὴν περὶ τούτου ἀλήθειαν, ἀλλ' οὐχὶ βεβαίως καὶ ὅτι κατῴρθωσε τὴν ἐν τῷ θητικῷ βίῳ πραγματοποιήσιν αὐτῆς.

καὶ λυρικοὺς ποιητάς; βεβαιωτάτα καὶ
σογύνου Εὐριπίδου δυνάμεθα συμπεράναι
καὶ ἐμισεῖτο τὸ ὠραῖον φύλον, οὔτε ἐκ
κωμικῶν, οὔτε ἐκ τῶν στροφῶν τῶν λυρικ.
μάτων τῶν γυναικῶν δυνάμεθα ἀσφαλῶς εἰ
ὅτι ἐκτίθενται πλεῖσται καὶ λεπτομερεῖς ἐκφράσεις
κακιῶν, δυνάμενων εὐρίσκεσθαι ἐν τῷ γυναικείῳ φύλῳ κατὰ
τάς ἐποχὰς τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀκροσφαλές δὲ ἀποβαίνει καὶ τὸ
ἐκθεῖναι γενικὴν τινα χαρακτηριστικὴν τῆς καταστάσεως τῶν γυ-
ναικῶν, ἐὰν μὴ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς εἰδικὰς διαφορὰς
ἀρχαιοτέρων καὶ νέων ἰδεῶν. Ὅρθῶς τῶν νεωτέρων τις, καταλέξας
καὶ συνομολογήσας τὰ διάφορα παραδείγματα τὰ χαρακτηρίζοντα
ὀπωσοῦν τὴν ἐν τῇ ἀρχαιότητι διακεκριμένην καὶ ἐντιμὸν θέσιν
τῆς ἑλληνίδος γυναικός, ἐπιφέρει «ἀλλ' ὅμως πάντα ταῦτα εἰσὶν
ἀνεπαρκῆ πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῆς ἰδέας, ὅτι τὸ γυναικεῖον φύλον
ἀπῆλαυεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι τῆς προσηκούσης αὐτῷ τιμῆς καὶ
ἐνεργείας· πάντα ταῦτα εἰσὶ μόνον φαινόμενα, ἀνήκοντα ἰδίως τοῖς
ἀρχαιοτέροις χρόνοις καὶ τοῖς διαφόροις φύλοις, μόνον ὀλίγον δυ-
νάμενα περιορίζειν τὴν καθολικὴν ἐντύπωσιν· ἡ δὲ γενικὴ αὕτη
ἐντύπωσις φαίνεται εἶναι οὐδὲν ἄλλο ἢ ἡ τοῦ πάσχειν καὶ
καταπιέζεσθαι». Ἡ ἐξέτασις τῶν αἰτίων, δι' ἃ παρεγνώρι-
σθησαν τὰ φυσικὰ προτερήματα τοῦ γυναικείου φύλου, καὶ δι' ἃ
ἐλείπεν ἐντελῶς οἰκιακὴ ἀρετὴ καὶ στοργή, ὑπερβαίνει τὰ ὅρια
τῆς ἡμετέρας προθέσεως, ἀπλῶς δὲ βεβαιοῦται μόνον ἐνταῦθα τὸ
ἱστορικὸν γεγονὸς τῆς καταστάσεως τοῦ γυναικείου φύλου.

§ 2. Ἐν τούτοις διαμένει βέβαιον ὅτι ἡ ἑλληνὶς γυνὴ ἀπὸ
πρωϊμωτάτων χρόνων ἐκέκτητο ἰκανὰ δικαιώματα καὶ ἀρκούντως
εὐϋπόληπτον θέσιν ἐν τῷ ἑλληνικῷ οἴκῳ καὶ τῇ ἑλληνικῇ κοιν-
ωνίᾳ. Ἕνές παρετήρησαν ὅτι κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους, οἷους

μετέπειτα ελεγχεται μόνον φαινο-
τούτο τὸ παρά τοῖς Ἑλλησι κυριώτατον
ἦν ἀφηρημένην ἀπὸ τῶν γυναικῶν τῶν
ὡς καὶ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς τῶν
ὁ Τηλέμαχος λέγει πρὸς τὴν μητέρα, «εἰς
σαυτῆς ἔργα κόμιζε, ἰστὸν τ' ἡλακάτην τε, καὶ
ὅλοισι κέλευε ἔργον ἐποίχεσθαι· μῦθος δ' ἄνδρεςσι με-
λήσει», οὕτω καὶ ὁ Σοφόκλειος Ἀίας λέγει πρὸς τὴν Τέκμησ-
σαν, «γύναι, γυναιξὶ κόσμον ἢ σιγὴ φέρει», καὶ ἡ παρ' Εὐριπίδῃ
Μακαρία, «γυναικὶ σιγὴ τε καὶ τὸ σωφρονεῖν κάλλιστον». τὰ
αὐτὰ καὶ ὁ παρ' Αἰσχύλῳ συνετὸς Ἐτεοκλῆς εἰσάγεται λέγων
ταῖς ὀλοφυρομέναις Θηβαίσι, «μέλει γὰρ ἀνδρὶ, μὴ γυνὴ βουλευέτω
τάξωθεν» καὶ ἔτι «ἀνδρῶν τάδ' ἐστὶ σφάγια καὶ χρηστήρια θε-
οῖσιν ἔρδειν, πολεμίων πειρωμένων, σὸν δ' αὖ τὸ σιγαῖν καὶ
μένειν εἴσω δόμων». πάντως, εἰ καὶ οἱ δραματικοὶ ποιηταὶ
περιγράφουσι πρόσωπα, ἀνήκοντα εἰς τοὺς αὐτοὺς τούτους χρό-
νους, ὅμως ἔκλινον εἰς τὸ ἀπονέμειν αὐτοῖς χαρακτηριστικά, ἐπι-
κρατοῦντα κατὰ τοὺς ἰδίους αὐτῶν χρόνους. Ἐπειτα δὲ καὶ ἡ
θρυλουμένη αὕτη διαφορὰ ἀληθεύει μόνον κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡ
ἀνάπτυξις τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῶν δικαιωμάτων τῆς γυναικὸς
ἐπαύσατο συμβαδίζουσα μετὰ τῆς ἀνδρικῆς, καὶ οὐχὶ ὅτι ἡ κα-
τάστασις τοῦ γυναικείου φύλου αὕτη καθ' ἑαυτὴν ὠπισθοδρόμησε,
ἢ μᾶλλον καὶ ἐνταῦθα ἡ στασιμότης καὶ ἀκίνησις θεωρητέα ὡς
ὀπισθοδρόμησις· ἐπειδὴ δηλαδὴ κατὰ τοὺς ὀμηρικοὺς χρόνους ὁ
δημόσιος βίος τοῦ ἀνδρὸς ἦν ἐπ' ἔλαττον ἀνεπτυγμένος ἢ μετὰ
ταῦτα, διὰ τοῦτο τότε ἦν μικρὸν τὸ μεταξὺ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν
χάσμα καὶ τὰ δύο φύλα ἦσαν πλησιέστερα ἀλλήλοις κατὰ τὰ
δικαιώματα, ἐν ᾧ μετὰ ταῦτα προώδευσε μὲν κατὰ τὸν δημόσιον
βίον καὶ τὴν ἄλλην ἐλευθερίαν, τὴν ἀνύπαρκτον ἄνευ τῆς ἰση-

γορίας καὶ παρρησίας, τὸ ἄρρεν φύλον, ἀλλ' ἢ τοιαύτη ἐν τῷ πολιτισμῷ πρόοδος οὐδαμῶς ἤψατο τοῦ γυναικείου φύλου, οὐδ' ἐπέδρασεν ἐπ' αὐτοῦ.

§ 3. Ἐπειτα, καθ' ὅσον προώλευν ἡ ἐξημέρωσις τῶν ἠθῶν καὶ ὁ ἄλλος ἐξευγενισμός, περιωρίσθη ἡ τοιαύτη κατάστασις τῶν γυναικῶν ὑπὸ διαφόρων λόγων, προτιθεμένων τὸ συμφέρον τῆς δημοσίας ἀνατροφῆς καὶ ἀγωγῆς. Οὕτως οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος ἐκανόνισαν τὰ περὶ τὰς ἐξόδους καὶ τὰς διαφοροῦς δημοσίας ἐμφανίσεις τῶν γυναικῶν· «ἐπέστησε δὲ Σόλων καὶ ταῖς ἐξόδοις τῶν γυναικῶν καὶ τοῖς πένθεσι καὶ ταῖς ἐορταῖς νόμον, ἀπείργοντα τὸ ἄτακτον καὶ ἀκόλαστον, ἐξιέναι μὲν ἱματίων τριῶν μὴ πλέον ἔχουσιν κελεύσας, μηδὲ βρωτὸν ἢ ποτὸν πλείονος ἢ ὀβολοῦ φερομένην, μηδὲ κάνητα πηχυαίου μείζονα, μηδὲ νύκτωρ πορεύεσθαι, πλήν ἀμάξῃ κομιζομένην, λύχνου προφαίνοντος». Τοιοῦτοι δὲ περιορισμοὶ ἴσχυον οὐχὶ μόνον ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις ἑλληνικαῖς χώραις, ἐν Βοιωτίᾳ, ἐν Συρακούσαις, ὅπου ἦν νόμος τὰς γυναῖκας μὴ κοσμεῖσθαι χρυσῷ, μηδ' ἀνθινὰ φορεῖν, μηδ' ἐσθῆτας ἔχειν πορφυρᾶς ἐχούσας παρυφᾶς.... καὶ τὴν ἐλευθέραν μὴ ἐκπορεύεσθαι, ἡλίου δεδυκότος». Αὕτη ἡ παρά τοῖς πλείστοις τῶν Ἑλλήνων ὑπὲρ τοῦ γυναικείου φύλου πρόνοια ἦν ἀγνωστος μόνον ἐν Σπάρτῃ, ἧς ἡ νομοθεσία δικαίως διὰ τοῦτο κατηγορεῖτο, ὅτι ἀφῆκε τὸ ἥμισυ τῆς πολιτείας ἀνομοθέτητον. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία τῶν ἀρχαίων, οἷα παρ' Ἀριστοτέλει ἐκφράζεται, ἀπῆται τὸν περιορισμὸν τῶν γυναικῶν· «Ἡ περὶ τὰς γυναῖκας, λέγει, ἀνεσις καὶ πρὸς τὴν προαίρεσιν τῆς πολιτείας βλαβερὰ καὶ πρὸς εὐδαιμονίαν πόλεως· ὥσπερ γὰρ οἰκίας μέρος ἀνὴρ καὶ γυνή, δῆλον ὅτι καὶ πόλιν ἐγγύς τοῦ δίχα διηρῆσθαι δεῖ νομίζειν, εἰς τε τὸ τῶν ἀνδρῶν πλῆθος καὶ τὸ τῶν γυναικῶν· ὥστ' ἐν ὅσαις πολιτεῖαις φαύλως ἔχει τὰ περὶ τὰς γυναῖκας, τὸ ἥμισυ τῆς πόλεως εἶναι δεῖ νομίζειν ἀνομοθέτητον, ὅπερ ἐκεῖ (ἐν Σπάρτῃ) συμβέβηκεν· ὅλην γὰρ τὴν πόλιν ὁ νομοθέτης εἶναι βουλόμενος καρτερικὴν, κατὰ μὲν τοὺς ἀνδρας φανερός ἐστι τοιοῦτος ὢν, ἐπὶ δὲ τῶν γυναικῶν ἐξημέλησε· ζῶσι γὰρ ἀκόλαστως πρὸς ἀπασάν ἀκολασίαν καὶ τρυφῶσι».

§ 4. Οὐδέποτε ὅμως ἡ Ἑλληνίς γυνὴ ἐταπεινώθη ἀπέναντι τοῦ ἀνδρός εἰς τὴν ἀνδραποδώδη ὑποταγὴν καὶ ἐξάρτησιν τῶν παρὰ τοῖς ἀσιανοῖς βαρβάροις γυναικῶν, καὶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἐλληνικὸν ἔθος λέγει ὁ Ἀριστοτέλης περὶ τῶν βαρβάρων, ὅτι ἐν αὐτοῖς τὸ θῆλυ καὶ δοῦλον τὴν αὐτὴν ἔχει τάξιν, ὡς πάλιν πρὸς τὸ ἐλληνικὸν ἔθος ἀποβλέπων ὁ αὐτὸς παραδέχεται μὲν τὴν ἐπὶ τοῦ θήλεος ὑπεροχὴν καὶ ἀρχὴν τοῦ ἄρρενος, ἀλλὰ διακρίνει αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῶν δούλων ἀρχῆς, καὶ τὴν ὑποταγὴν τῆς γυναικὸς τῆς τῶν δούλων· «ἄλλον γὰρ τρόπον τὸ ἐλεύθερον τοῦ δούλου ἄρχει καὶ τὸ ἄρρεν τοῦ θήλεος καὶ πατὴρ παιδός». — Ἐν τούτοις ἡ Ἑλληνίς οὐδέποτε ὤφειλεν ἐγκαταλείπειν τὴν ἑαυτῆς σφαῖραν, ἣτις ἦν δι' αὐτὴν ἡ οἰκία, οὔτε ἀναμιγνύεσθαι εἰς τὰ ἔργα καὶ τὰς ἀσχολίας τῶν ἀνδρῶν, οἷς ἔμελεν ἰδίως ἡ ἀγορά, ἦται τὸ ἐν αὐτῇ πολιτεύεσθαι καὶ ἀγορεύειν, ἡ βουλή καὶ πάντα τὰ ἐξωτερικὰ τῆς οἰκίας ἔργα. Τοῦτο δὲ κυρίως ἀπετέλει τὴν συχνάκις ἐγκωμιαζομένην ἀρετὴν τῶν Ἑλληνίδων, τὴν ἰδίως καλουμένην σωφροσύνην· οὕτω παρὰ Ξενοφῶντι εἰσάγεται ἡ γυνὴ ὁμιλοῦσα πρὸς τὸν ἑαυτῆς ἄνδρα, «ἐν σοὶ πάντ' ἐστίν, ἐμὸν δ' ἔφησεν ἡ μήτηρ ἔργον σωφρονεῖν.» Ταύτης δὲ τῆς γυναικείας σωφροσύνης, περὶ ἧς καὶ βιβλίον ἔγραψεν ἡ Ἑλληνίς Φίντυς ἡ Πυθαγορικὴ, κυριώτερον μέρος ἦν ἡ σιγὴ, ἣτις κατὰ τὰς συχνὰς ἐκφράσεις ποιητῶν τε καὶ φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος, περιποιεῖ κόσμον ταῖς γυναιξί· «Γυναιξί κόσμον ἡ σιγὴ φέρει»· ὡς καὶ ἡ ἀπὸ τῶν ἀνδρικῶν ἔργων ἀποχὴ· «μέλει ταῦτα ἀνδρὶ, μὴ γυνὴ βουλευέτω τ' ἄξωθεν». Ἐπίσης ἄλλο παρεπόμενον τῆς τοιαύτης σωφροσύνης ἦν τὸ οἰκουρεῖν, ἢ μένειν ἀδιαλείπτως ἐν τῷ οἴκῳ καὶ μὴ ὑπερβαίνειν ἄνευ ἀνάγκης καὶ αὐτὸ τὸ κατώφλιον τῆς οἰκίας, διότι τοῦτο ἐθεωρεῖτο ἀνάρμοστον γυναικί, ἐν ᾧ διὰ τὸν ἄνδρα κύριον ἔργον ἦν ὁ δημόσιος βίος, ἡ δὲ οἰκία μόνον ἐφαίνετο ἀνεκτοτέρα εἰρκτῆς. «Ἴδια μὲν ἀνδρός τὸ στρατηγεῖν, τὸ πολιτεύεσθαι, τὸ δημηγορεῖν· ἴδια δὲ γυναικὸς τὸ οἰκουρεῖν καὶ ἔνδον μένειν καὶ ἐκδέχεσθαι καὶ θεραπεύειν τὸν ἄνδρα», λέγει ἡ Πυθαγορικὴ Φίντυς, ὁ δὲ Πλάτων, «οὐ χαλεπὸν διελεῖν ἀρετὴν γυναικὸς, ὅτι δεῖ αὐτὴν οἰκίαν εὖ οἰκεῖν, σώζουσάν

τε τὰ ἔνδον καὶ κατήκοον οὔσαν τοῦ ἀνδρός». Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπτου ἔννοιαν καὶ ὁ Ὀλύμπιος ῥήτωρ τῶν Ἀθηναίων, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὰς γυναῖκας, λέγει· «εἰ δέ με δεῖ καὶ γυναικείας τι ἀρετῆς, ὅσαι νῦν ἐν χηρείᾳ ἔσονται, μνησθῆναι, βραχείᾳ παραινέσει ἅπαν σημανῶ· τῆς τε γὰρ ὑπαρχούσης φύσεως μὴ χείροσι γενέσθαι ὑμῖν μεγάλη ἢ δόξα, καὶ ἥς ἂν ἐπ' ἐλάχιστον ἀρετῆς πέρι ἢ φόγου ἐν τοῖς ἄρσεσι κλέος ἦ» (Θουκ. Β', 45), ἐνθα παραθετέον καὶ τὸ τοῦ Σχολιαστοῦ ἀποφθεγματικὸν «ἀρετὴ γυναικὸς σιωπωμένη κηρύττεται». Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς τραγικοῖς ποιηταῖς συχνάκις ἐπανέρχεται τοῦτο τὸ θέμα· ἢ παρ' Εὐριπίδῃ Ἀνδρομάχῃ, λαλοῦσα πρὸς τὴν μητέρα, ἐκτίθησι τὴν ἐν τῇ συζυγικῇ στέγῃ διαγωγὴν αὐτῆς, καὶ οὕτω πλαγίως τρόπον τινὰ ἀπαριθμεῖ τὰ καθήκοντα τῆς Ἑλληνίδος· «ἂ γὰρ γυναιξὶ σάφρον' ἔσθ' εὐρημένα, ταῦτ' ἐξεμόχθουν Ἴκτορος κατὰ στέγας· πρῶτον μὲν, ἐνθα κἂν προσῆ, κἂν μὴ προσῆ φόγος γυναιξίν, αὐτὸ τοῦτ' ἐφέλκεται κακῶς ἀκούειν, ἥτις οὐκ ἔνδον μένει· τούτου πόθον παρεῖσα ἔμιμνον ἐν δόμοις, εἴσω τε μελάθρων κομψὰ θηλειῶν ἔπη οὐκ εἰσεφρούμην· τὸν δὲ νοῦν διδάσκαλον οἴκοθεν ἔχουσα χρηστὸν ἐξήρκουν ἐμοί· γλώσσης τε σιγὴν ὄμμα θ' ἤσυχον πόσει παρεῖχον, ἦδειν δ' ἀμὲ χρῆν νικᾶν πόσιν, κείνω τε νίκην ὧν μ' ἐχρῆν παριέναι.» Παρὰ δὲ τῷ κωμικῷ Μενάνδρῳ ὑπομιμνήσκειται ἡ γυνὴ τὸ ἑαυτῆς χρέος· «τοὺς τῆς γαμετῆς ὄρους ὑπερβαίνεις, γύναι, τὴν αὐλίαν· πέρας γὰρ αὐλῖος θύρα ἐλευθέρα γυναικὶ νενόμιστ' οἰκίας». Πάντα ταῦτα βεβαίως εἰσὶν ἢ ἔκφρασις τῆς γενικῶς ἐπικρατούσης ἰδέας καὶ τοῦ γενικοῦ ἔθους· διὸ καὶ μεγάλην ἐντύπωσιν προὔξενει ἡ ἐν ἐξαιρετικαῖς περιστάσεσι κινδύνων καὶ ταραχῆς καὶ ἄλλων ἐκτάκτων συμβάντων ἐμφάνισις τῶν γυναικῶν καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς θύραις. Οὕτω καθ' ἣν στιγμὴν ἐφθασεν εἰς Ἀθήνας ἡ ἀγγελία τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ ἥττης τῶν Ἀθηναίων λέγει ὁ ῥήτωρ Λυκούργος, «ὄραν ἦν ἐπὶ τῶν θυρῶν γυναῖκας ἐλευθέρας περιφόβους, κατεπτηγυίας καὶ πυνθανομένας, εἰ ζῶσι, τὰς μὲν ὑπὲρ ἀνδρός, τὰς δ' ὑπὲρ πατρός, τὰς δ' ὑπὲρ ἀδελφῶν... ἀναξίως αὐτῶν καὶ τῆς πόλεως ὀρωμένας». ἀλλὰ καὶ ἂν τοῦτο ἐκλάβῃ τις περὶ τῆς μὴ ἀξιοπρεπείας τοῦ ὄρασθαι Ἀθηναίας γυναῖκας, ἐλευθέρας πολί-

τιδας, ἐν τοιαύτῃ καταπλήξει καὶ τρόμφ, ὁμοίον τι παράδειγμα περὶ τῶν Θηβαίδων γυναικῶν, ὅτε ἔμαθον τὴν πτώσιν τῆς ξένης τυραννίδος, καταδεικνύει ῥητῶς τὸ ἐπικρατοῦν ἔθος· διότι τότε καὶ γυναῖκες, ὡς ἐκάστη περὶ τοῦ προσήκοντος ἤκουσεν, οὐκ ἐμμένουσαι τοῖς Βοιωτῶν ἥθεσιν, ἐξέτρεχον πρὸς ἀλλήλας καὶ διεπυρθάνοντο παρὰ τῶν ἀπαντώντων, οὐδεὶς δ' ἐκώλυεν». Ὅθεν λίαν καταλλήλως παρ' Εὐριπίδῃ λαλεῖ ἡ τροφὸς πρὸς τὴν Ἑρμιόνην, «ἀλλ' εἰσιθ' εἴσω, μηδὲ φαντάζου δόμων πάροιθε τῶνδε, μή τιν' αἰσχύνῃν λάβῃς πρόσθεν μελάθρων τῶνδ' ὄρωμένη, τέκνον». ὁ δὲ Πλάτων τὸν ἐκ τρόμου ἐν τῇ οἰκίᾳ κατακλεισμὸν τοῦ τυράννου προσφυῶς παραβάλλει πρὸς τὸν καταδεδουκότα ἐν τῇ οἰκίᾳ βίον τῶν γυναικῶν, λέγων περὶ ἐκείνου ὅτι «καταδεδουκῶς ἐν τῇ οἰκίᾳ τὰ πολλὰ, ὡς γυνή, ζῆ». Ἐπὶ τέλους μνημονευτέον ἐνταῦθα καὶ τούτου, ὅτι ἡ χελώνη, ἐφ' ἧς ἔβαινεν ἡ Οὐρανία Ἀφροδίτη τοῦ Φειδίου, ἦν σύμβολον ταύτης τῆς κεκλεισμένης ζωῆς τῶν γυναικῶν· «τῷ μὲν τῆς Ἀθηναῖς εἰκάσματι τὸν δράκοντα Φειδίας παρέθηκε, τῷ δὲ τῆς Ἀφροδίτης ἐν Ἡλιδι χελώνην, ὡς τὰς μὲν παρθένους φυλακῆς δεομένας, ταῖς δὲ γαμεταῖς οἰκουρίαν καὶ σιωπὴν πρέπουσαν». Ἀλλὰ καὶ ἂν ἡ ἐξήγησις τοῦ συμβόλου ὑποτεθῇ ἀμφισβητήσιμος, ἀρκεῖ ἐνταῦθα ὅτι οὕτως ἐξ-ελάμβανον αὐτό.

§ 5. Ἀλλ' ἐντὸς αὐτῆς τῆς οἰκίας ἦν πλήρης οἰκοδέσποινα οὐχὶ μόνον ἀπέναντι τῶν δούλων, παρ' ὧν ἤκουεν ἄλλως πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος τὸ τοῦ πράγματος σημαντικὸν ὄνομα δέσποινα, ἀλλὰ καὶ ἀπέναντι τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν συζύγων, ὡς παρὰ Θεσσαλοῖς, παρ' οἷς καὶ ὑπὸ τῶν ἐλευθέρων ἐκαλοῦντο δέσποιναί τε γυναῖκες, καὶ παρὰ Σπαρτιάταις. Ὡς οἰκοδέσποινα δὲ προϊστάτο συμπάσης τῆς οἰκονομίας, ἥτις τόσῳ μᾶλλον ἀπῆ-τει τὴν ἐπιμέλειαν καὶ ἐπιστάσιαν καὶ προσωπικὴν φιλοπονίαν αὐτῆς, καθ' ὅσον ἐν τοῖς ἀπαραιτήτοις ἔργοις τῆς οἰκονομίας συγ-κατηριθμεῖτο καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν πλείστων καὶ ἀναγκαιοτάτων τοῦ οἴκου πραγμάτων οὐχὶ μόνον κατὰ τὴν τροφήν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐνδυμασίαν. Τὸ ἐπιστατεῖν λοιπὸν ἐπὶ τῶν ζωοτροφιῶν καὶ προμηθευμάτων τοῦ οἴκου, τὸ διαταμιεύειν, ἢ σιτοποιεῖν, καὶ

τὸ ἐπιμελεῖσθαι τοῦ ὑφαντικοῦ ἱστοῦ, τὸ κερκίδων ἄρχειν, ἢ ταλασία ἢ ταλασιουργία, μετὰ τῆς τροφῆς τῶν παίδων ἦσαν αἰ κυριώτεραι φροντίδες αὐτῆς. Αἱ τοιαῦται ἐργασίαι καὶ φροντίδες τῆς Ἑλληνίδος περιγράφονται μετὰ τῆς συνήθους ἐκτάσεως καὶ χάριτος τοῦ Ξενοφῶντος ἐν τῷ Οἰκονομικῷ αὐτοῦ· ἐκεῖ λέγεται ὅτι ἡ γυνή, ἣτις ἐκ τῆς μητρικῆς οἰκίας ἤρχετο πρὸς τὸν ἄνδρα, ἐπισταμένη ὀλίγιστα, ὤφειλεν ὑπὸ τὴν στέγην τοῦ ἀνδρικοῦ οἴκου (ἐν στεγνῷ) σῶζειν τὰ εἰσφερόμενα ἐξωθεν ὑπὸ τοῦ ἀνδρός καὶ ἐξεργάζεσθαι αὐτά, ὤφειλεν ὑπὸ τὴν συζυγικὴν στέγην φροντίζειν τῆς παιδοτροφίας τῶν νεογνῶν τέκνων, τῆς ἐκ τῶν καρπῶν σιτοποιίας, καὶ τῆς ἐκ τῶν ἐρίων ἐργασίας τῆς ἐσθῆτος καὶ παραπλησίως πρὸς τὴν ἡγεμόνα ἐν τῷ σμήνει μέλισσαν μένειν ἔνδον καὶ συνεκπέμπειν τοὺς οἰκέτας εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ἔργα καὶ ἐπιστατεῖν τῶν ἐσωτερικῶν τοῦ οἴκου ἔργων καὶ ἀποδέχεσθαι τὰ εἰσφερόμενα, καὶ διανέμειν, ὅσα ἐξ αὐτῶν ἔπρεπε δαπανᾶν, πρόνοεῖν δὲ καὶ φυλάττειν, ὅσα ἐπερίσσευον, καὶ ἐπιμελεῖσθαι, ὅταν εἰσεφέροντο ἔρια, ὅπως κατασκευάζωνται ἱμάτια ὅσοις ἔπρεπε, καὶ φροντίζειν, ὅπως ὁ ξηρὸς σῖτος γίνηται καλῶς ἐδώδιμος, ὡς καὶ τῆς θεραπείας τῶν ἀσθενούντων οἰκετῶν. Ἀναφέρονται δὲ ἐνταῦθα καὶ ἄλλαι ἐπιμέλειαι τῆς γυναικός, αἵτινες βεβαίως ἦσαν καὶ ἡδεῖαι αὐτῇ, οἷα ἡ ὀδηγία καὶ μόρφωσις καλῶν θεραπαινίδων· διότι, λαβοῦσα θεράπαινάν τινα ἀνεπιστήμονα ταλασίας ὤφειλε ποιῆσαι αὐτὴν ἐπιστήμονα ταύτης τῆς ἐργασίας καὶ διπλασίως ἀξίαν, καὶ πάλιν, παραλαβοῦσα ἀνεπιστήμονα καὶ ἄπειρον διακονίας, ἔχρεώσται ἀποδείξαι αὐτὴν ἐπιστήμονα καὶ πιστὴν καὶ διακονικὴν, καὶ τότε ἀξιοπρεπῶς ἡδύνατο εὖ ποιεῖν καὶ ἀνταμεῖβειν τοὺς σῶφρονας καὶ ὠφελίμους τῷ οἴκῳ, κολάζειν δὲ τοὺς πονηροὺς. Πρὸ πάντων ὤφειλε φροντίζειν περὶ τῆς τάξεως καὶ τοῦ τόπου, ὅπου ἔπρεπε τιθέναι ἕκαστον τῶν τοῦ οἴκου πραγμάτων, περὶ τῆς συχνάκις ἀναφερομένης παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οἰκιακῆς εὐθημοσύνης, ἣτις σημειωτέον ἐν παρόδῳ ὅτι οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἐπετηδεύετο ἐντελέστερον ἢ ἐν Σπάρτῃ, ἵνα γινώσκη εὐθὺς καὶ αὐτὴ καὶ αἱ θεράπαιναι, ποῦ ἔπρεπε τιθέναι ἕκαστον καὶ πόθεν λαμβάνειν ἕκαστον, περὶ τῆς ἐκλογῆς, ἐπιβλέψεως καὶ ὀδηγίας τῆς κλειδούχου ἢ ταμίας, ἣτις

βεβαίως ἐν τοῖς εὐπόροις οἴκοις ἦν ἀπαραίτητον καὶ σημαντικὸν πρόσωπον, καὶ ἐν γένει ἡ Ἑλληνὶς ὤφειλεν εἶναι τρόπον τινὰ νομοφύλαξ τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ, ὡς οἱ ἐν τῇ πόλει νομοφύλακες οἱ ἐπισκοποῦντες τὰ ἐν τῇ πόλει γινόμενα καὶ ἐπαινοῦντες μὲν τὸν πρῶτον τὰ νόμιμα, ζηριοῦντες δὲ καὶ τιμωροῦντες τὸν παραβαίνοντα τοὺς νόμους. Ὁφείλε δὲ πρὸ πάντων διαφυλάττειν τὴν συνείδησιν τῆς ἀξίας αὐτῆς ἀπέναντι τῶν δούλων καὶ θεραπεινῶν, διότι καὶ ἂν αὐτὴ ἐχρεώσται ἐπιβλέπειν μᾶλλον ἢ οὔτοι καὶ φροντίζειν τῶν οἰκιακῶν πραγμάτων, ἐπετήδευε τοῦτο ἕνεκα τοῦ ἰδίου δεσποσύνου συμφέροντος, ἵνα ὠφεληθῆται μὲν τὰ μέγιστα, σωζομένων αὐτῶν, ἀποφεύγῃ δὲ τὴν ἐκ τῆς βλάβης αὐτῶν ζημίαν. Καὶ φαίνεται ὅτι εἶχε πραγματικῶς τὴν τριαύτην συναίσθησιν τοῦ καθήκοντος τῆς οἰκιακῆς ἐπιμελείας ἐν ἴσῳ βαθμῷ ὡς καὶ τοῦ τῆς παιδοτροφίας ὡς ἀπαραιτήτου προσόντος καὶ γνωρίσματος σώφρονος γυναικός. «Πεφυκέναι γὰρ δοκεῖ», ὑποτίθεται λέγουσα ἡ σώφρων Ἑλληνὶς γυνὴ παρὰ τῷ Ξενοφῶντι, «ὥσπερ καὶ τὸ ἐπιμελεῖσθαι τῶν ἑαυτῆς τέκνων ἐστὶ ῥᾶον τῇ σώφρονι ἢ τὸ ἀμελεῖν αὐτῶν, οὕτω καὶ τῶν κτημάτων, ὅσα ἴδια ὄντα εὐφραίνει, τὸ ἐπιμελεῖσθαι ἥδιον τῇ σώφρονι ἢ τὸ ἀμελεῖν». Ἐπὶ τέλους ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς συγκεφαλαιωτικῶς παριστᾷ διὰ τῶν ἀκολουθῶν τὴν περὶ τελείας καὶ σώφρονος Ἑλληνίδος ἰδέαν τῶν φιλοσοφούντων, στηριζομένην βεβαίως καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων αὐτῶν. «Συνεβούλευον αὐτῇ μὴ δουλικῶς ἀεὶ καθῆσθαι, ἀλλὰ σὺν τοῖς θεοῖς πειρᾶσθαι δεσποτικῶς, πρὸς μὲν τὸν ἴστον προστᾶσαν ὅ τι μὲν βέλτιον ἄλλου ἐπίσταιτο ἐπιδιδάξαι, ὅ τι δὲ χεῖρον ἐπιμαθεῖν ἐπισκέψασθαι δὲ καὶ σιτοποιόν, παραστῆναι δὲ καὶ ἀπομετρούσῃ τῇ ταμίᾳ, περιελθεῖν δ' ἐπισκοπούμενην καὶ εἰ κατὰ χώραν ἔχει, ἦν δεῖ, ἕκαστα ταῦτα γὰρ ἐδόκει μοι ἅμα ἐπιμέλεια εἶναι καὶ περίπατος· ἀγαθὸν δὲ εἶναι γυμνάσιον καὶ τὸ δεῦσαι καὶ τὸ μᾶξαι καὶ ἱμάτια καὶ στρώματα ἀνασεῖσαι καὶ συνθεῖναι γυμναζομένην δ' ἔφην οὕτω, ἂν καὶ ἐσθίειν ἥδιον καὶ ὑγιαίνειν μᾶλλον καὶ εὐχρωτέραν φαίνεσθαι τῇ ἀληθείᾳ· καὶ ὄψις δέ, ὁπόταν ἀνταγωνίζεται διακόνῳ, καθαρωτέρα οὔσα πρεπόντως τε μᾶλλον ἡμφιεσμένη, κινητικὸν γίνεται, ἄλλως τε καὶ ὁπόταν τὸ ἐχοῦσαν

χαρίζεσθαι προσῆ ἀντὶ τοῦ ἀναγκαζομένην ὑπηρετεῖν». Ἐμμηκύνανμεν ἐνταῦθα τῶν περὶ τῶν γυναικείων ἔργων λόγον, ἵνα καταδείξωμεν ἐξ αὐτῶν τῶν ἀρχαίων πηγῶν τὴν σημασίαν καὶ ἀξίαν τῆς σώφρονος καὶ ὄντως οἰκοδεσποίνης Ἑλληνίδος, καὶ οὕτως ἀποτρίψωμεν ἀπ' αὐτῶν τὴν μομφήν, ἣν ὑπέθεσαν νεώτεροί τινες ὅτι ἠδύναντο προσάψαι ταῖς Ἑλληνίσι, χαρακτηρίζοντες αὐτάς ὡς οὐδὲν ἄλλο, ἢ φιλαττομένας ἐν ταῖς γυναικωνίτισιν ὡς ἐν χαρμίοις, κατακλείστους καὶ μόνον οὐχὶ ὑπὸ εὐνούχων φρουρουμένας. Ἐὰν αὐτὰ ἔργα ὑπεμφαίνει καὶ ὁ Πλάτων, ἐνθα λέγει περὶ τῶν ἀνδρῶν ὅτι «συμφορήσαντες εἰς τινα μίαν οἴκησιν παρέδομεν ταῖς γυναῖξιν διατάμιεύειν τε καὶ κερκίδων ἀρχεῖν καὶ πάσης ταλασίας» καὶ ἀλλαχοῦ ἀποδίδονται τῇ γυναικὶ τὰ περὶ τὴν ταλασίαν καὶ σιτοποιίαν καὶ ὅλως τὰ κατοικίδια τῶν ἔργων, ἐν οἷς συγκαταλέγονται καὶ τὰ ἐξῆς, ὕδωρ ἀνιμῆσαι (ἀντλῆσαι) καὶ πῦρ ἀνακαῦσαι καὶ κλίνην καταστορέσαι καὶ τὰ τούτοις ὅμοια.

§ 6. Ἐννοεῖται ὅτι ἐν τοῖς ἀνωτέρω διεγράφη εἰκῶν Ἑλληνίδος εὐπόρων οἴκων καὶ ἐν ἀνέσει καὶ ἄνευ κατεπειγούσης ἀνάγκης ἐργαζομένης καὶ ἐπιμελουμένης τῶν τοῦ οἴκου. Ἐν δὲ τοῖς πενιχροτέροις οἴκοις ἐξετελοῦντο ὑπ' αὐτῆς τῆς ἐλευθέρας οἰκοδεσποίνης καὶ ἄλλα εὐτελέστερα ἔργα, οἷον ἡ προετοιμασία τῶν φαγητῶν ἴσως καὶ τοῦ ἄρτου· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τούτων τῶν Ἑλληνίδων παρατηρεῖται ἡ ὑπ' Ἀριστοτέλους συνιστωμένη ὡς ἀρμόζουσα ταῖς θηλείαις ἀρετῇ, «ψυχῆς σωφροσύνη καὶ φιλεργία ἄνευ ἀνελευθερίας». Οὕτως ἡ γυνὴ τοῦ ἐνδόξου ἐθελοπτώχου τῶν Ἀθηνῶν Φωκίωνος τοῦ ζῶντος ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ μετὰ πολλῆς εὐτελείας εὐρέθη ὑπὸ τῶν πρέσβειων τοῦ Ἀλεξάνδρου μάττουςα· ἐπίσης ὡς οὐδαμῶς προσκροῦον καὶ ἐξευτελεστικὸν ἔργον ἐλευθέρας Ἑλληνίδος ἀναφέρεται τὸ ἀνιμᾶν ὕδωρ, τὸ ἐναῦσαι πῦρ καὶ τὸ ἀράξαι ποτὲ καὶ μύλην, ἐν ᾧ ἡ ἀρτοποιία ἐξελαμβάνετο συνήθως ὡς μᾶλλον ἀνελεύθερον ἔργον (ἀρτοποιὸν γύναιον). Τὸ κυριώτερον ὅμως ἐνασχόλημα καὶ ἐντιμον διὰ τὴν Ἑλληνίδα καὶ τῆς ὑψηλοτάτης περιωπῆς ἔργον διετέλει ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἐπιπόρευσις τοῦ ὑφαντικοῦ ἵστοῦ. Κατὰ τοὺς ὁμηρικοὺς ἴδη χρόνους καὶ βασιλίσσαι, οἷα ἡ Ἀνδρομάχη, ἡ Πηνελόπη παραπέμπονται

ἢ μὲν ὑπὸ τοῦ ἀνδρός Ἑκτορος, ἢ δὲ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ Τηλεμάχου, εἰς τὰ ἰδιάζοντα αὐταῖς γυναικεῖα ἔργα· «ἀλλ' εἰς οἶκον ἰούσα τὰ σαυτῆς ἔργα κόμιζε, ἰστόν τ' ἠλακάτην τε καὶ ἀμφιπόλοισι κέλευε· πόλεμος δὲ καὶ (ἀλλαχοῦ) μῦθος ἀνδρεσσι μελήσει». Διὰ ταύτην τὴν μεγάλην τιμὴν, ἧς ἀπήλαυεν ἀνέκαθεν ὁ ἰστός καὶ ἡ ἰστουργική, ἡ ποίησις ἀποδίδει τοῦτο τὸ ἔργον καὶ αὐταῖς ταῖς θεαῖς, οἷον τῇ Καλυψοῖ καὶ τῇ Κίρκῃ, συνδυάζουσα αὐτὸ μετὰ τοῦ ἄσματος· ἀμφότεραι αὗται ποιοῦνται συνάμα «ἀεΐδουσαι ὅτι καλῆ καὶ ἰστόν ἐποιχόμεναι». Ὑφαινον δὲ αἱ γυναῖκες περιερχόμεναι περὶ τὸν ἰστόν, ἢ καθ' Ὅμηρον εἰπεῖν ἐποιχόμεναι, διότι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁ ἐν τῷ ἰστῷ στήμων ἐκρέματο καθέτως· οὗτος δὲ ὁ λόγος φαίνεται πιθανώτερος ἢ ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰϋσταθίου ἀποδιδόμενος, καθ' ὃν «ἐστῶσαι καὶ ἐπιπορευόμεναι ὕφαινον αἱ ποιούμεναι τὴν ἰστουργίαν διὰ τὴν τῶν ὕφαινομένων ὡς εἰκὸς πλατύτητα». Λέγεται δὲ ὅτι ὁ ἀρχαιότατος οὗτος τρόπος τοῦ ὕφαινειν εὐρίσκεται καὶ σήμερον ἔτι κατὰ τὰς Ἀνατολικὰς Ἰνδίας. Καθήμεναι δὲ μόνον ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ὕφαινον αἱ Ἑλληνίδες, καὶ μόναι αἱ Λιγύπτιαι γυναῖκες ἀναφέρονται ὅτι ὕφαινον καὶ κατὰ προγενεστέρους χρόνους καθεζόμεναι.

§ 7. Εἶχον δὲ τὰ περὶ τὸν ἰστόν, τοῦτο τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐκάστης ἐλληνικῆς οἰκονομίας ἐργαλεῖον, ὡς ἐξῆς. Τὸ μὲν μέρος, ἐνθα ἴστατο ὁ ἰστός ἐκαλεῖτο ἰστῶν καὶ ἐριουργεῖον, εἶχε δὲ ὁ ἰστός μέρη τοὺς ἰστόποδας τοὺς καλουμένους ἔτι καὶ κέλέοντας, τὸν κανόνα ἢ πῆχυν ἢ ἀντίον καὶ τοὺς κατὰ τὴν ἀρχαίαν ὕφαντικὴν ἐξηρτημένους τῶν στημόνων λίθους, τὰς ἀγνῦθας (ἢ ἀγνυθας) καὶ λείας (ἢ λέας), εἶτα τὴν κερκίδα τὴν καὶ κτένα καὶ σπάθην ἔτι καλουμένην· στήμων δ' ἐλέγετο τὸ καθέτως κρεμάμενον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις χονδρότερον νῆμα, καὶ τὸ στῆσαι τὸν στήμονα ἐλέγετο διάζεσθαι καὶ προφορεῖσθαι· τὸ δὲ τοῦ στήμονος λεπτότερον νῆμα ἐκαλεῖτο κρόκη καὶ τὸ ἐνυφαίνειν τὴν κρόκην ἐν τῷ στήμονι μηρῦεσθαι, ὅτε διαδοχικῶς ἡ κρόκη διήγετο (διεφέρετο) ἐπλήττετο διὰ τῆς κερκίδος (ἐκερκίζετο) καὶ πιεζομένη ἐπυκνοῦτο. Ἡ δὲ τοῦ στήμονος σύνδεσις ἐκαλεῖτο καίρωσις καὶ τὸ συνδῆσαι τοῦτον καιρῶσαι. Πρὸς τὴν ἐριουργίαν δὲ ἡ ὕφαντι-

κὴν ἐργασίαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αἱ θεράπαινοι ὄφειλον προετοιμάζειν τὰ ἔρια ἧτοι ἐκλέγειν τὸ ἀπαλὸν ἀπὸ τοῦ τραχέος (κροκυδίσειν), ἔπειτα ξαίνειν ἢ κτενίζειν αὐτὰ καὶ τελευταῖον στρέφειν ἢ κλώθειν αὐτὰ ἢ νήθειν (ἀττικώτερον νεῖν). Καὶ τὰ μὲν δοχεῖα, ἐν οἷς ἔβαλλον τὰ ἐξασμένα ἔρια, ἐκαλοῦντο τάλαροι, κάλαθοι, (καλαθίσκοι, καλάθια, ταλάρια), τὰ δὲ τοιαῦτα ἔρια κάταγμα ἢ μήρυμα· τὸ δ' ἐργαλεῖον, ἐφ' οὗ ἐτίθετο τὸ κλωστέον ἔριον, ἡλακάτη, τὸ δ' ἐφ' οὗ ἐνήθον ὄνος καὶ ἐπίνητρον καὶ ἀτρακτος, οὗ ἐν τῇ κάτω ἄκρῃ ἦν ὁ σφόνδυλος, καὶ τὸ περὶ αὐτῶν ἐνειλημένον νῆμα πηνίον καὶ πήνη, καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἔπειτα συναγόμενον νῆμα ἀγαθὸς (ὄθεν ἢ παροιμία ἀγαθῶν ἀγαθίδες). Ὅτι δὲ τὴν ἐτοιμασίαν τῶν ἐρίων ἐπετήδευον αἱ ὑπηρέτριαι δεικνύει ἀρκούντως ἢ συμπάρθεσις τῶν φράσεων «ἔριά τε ξαίνειν καὶ δουλοσύνην ἀνέχεσθαι» ὡς καὶ τὸ παρὰ Πλαύτῳ «μεταξὺ θεραπαινῶν καθῆσθαι καὶ ἔρια ξαίνειν» ¹⁾· ἀλλὰ καὶ παρὰ τῷ Λουκιανῷ ἔτι σαφέστερον καταδεικνύεται ὁ δουλικὸς χαρακτήρ τῆς τοιαύτης ἐργασίας, ἐνθα λέγεται περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὅτι «ἐδούλευεν ἢ ἐθήτευεν ἢ ἄλλας τέχνας, οἷας εἰκὸς τοὺς τοιοῦτους, ἐμάνθανε... ἔρια ξαίνειν ὡς εὖεργα εἶη ταῖς γυναῖξι καὶ εὐμήρυτα καὶ κατάγοιτο εὐμαρῶς, ὁπότε ἢ κρόκην ἐκεῖναι στρέφοιεν, ἢ μίτον κλώθοιεν.» Καὶ τὴν ἐργασίαν δὲ ταύτην αἱ τῆς φαιδρότητος φίλαι Ἑλληνίδες συνήθως συνώδευον δι' ἰλαρῶν ἀσμάτων, ἅτινα ἐκαλοῦντο ἔλινοι ἢ ἱουλοι. Ἄλλως δὲ ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἐλεύθεραι γυναῖκες ἔπραττον πολλάκις ταῦτα ἐπὶ μισθῷ, καὶ οἰκοδέσποιναί δὲ ἐν ἐλλείψει θεραπαινίδων. Αἱ δὲ τρεῖς ὀνομασίαι τάλαρος, ἀτρακτος καὶ κερκὶς σημαίνουσιν ἐν τοῖς ἐπιγράμμασι τῆς ἀνθολογίας τοὺς τρεῖς διαδοχικοὺς βαθμοὺς τῆς ταλασιουργίας τὸ ξαίνειν, νήθειν καὶ ὑφαίνειν. ²⁾

§ 8. Ἄλλο καθῆκον ἐμπεπιστευμένον τῇ Ἑλληνίδι οἰκο-

¹⁾ „Inter ancillas sedere, lanam carere“.

²⁾ Σημειωτέον ἐνταῦθα ἐν παρόδῳ καὶ τὰς παρ' ἡμῶν λατινιζούσας λέξεις λαναρίζειν, λαναρίον καὶ λαναρίσμα, ἐκ τοῦ lanarius (ἐριουργικός), καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ lana (ἔριον), λέξεως, ἣν ἀνευρίσκομεν κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐν τῇ λέξει γλαῖνα, ἧτοι τῇ ἐξ ἐρίων κατεσκευασμένῃ χονδρῇ ἐπενδύτῃ. Ἐγγραπτέον δ' ἐν τοῖς λεξικοῖς καὶ τὴν ὑφαντικὴν σημασίαν τῶν πόρων τοῦ Εὐπάλλιδος.

δεσποίνῃ ἦν τὸ κρατεῖν τὰς κλειῖδας τῶν ταμείων, τῶν ἀποθηκῶν δηλαδή, ἐνθα ἐφυλάττοντο πᾶσαι αἱ ζωοτροφίαι καὶ προμήθειαι τοῦ οἴκου· διὸ καὶ κλειδοῦχος ἐκαλεῖτο· καὶ αὕτη δὲ ἡ ἐπιμέλεια ἀνεγνωρίζετο ὡς διακριτικὸν σημεῖον τῆς γυναικείας ἰκανότητος καὶ ἐμπειρίας ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀνδρικήν· «ἐπεὶ καὶ οἰκονομία ἑτέρα ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς», λέγει ὁ Ἀριστοτέλης· «τοῦ μὲν γὰρ κτᾶσθαι, τῆς δὲ φυλάττειν ἔργον ἐστίν»· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πράξει αὐτῇ γινώσκομεν ἐκ τοῦ Ἀριστοφάνους ὅτι πρότερον αὐταῖς ταῖς γυναιξὶν ἐχρῶντο οἱ ἄνδρες ἐπιτρόποις καὶ ταμίαις ἐν ταῖς οἰκίαις. Ἐνίοτε δ' ἐξελέγετο καὶ ἰδιαιτέρα ταμία γυνή, ἣτις ὄφειλεν εἶναι κατ' ἐξοχὴν σεμνή καὶ ὄλως ἀνεπίληπτος καὶ πρὸ πάντων δεδοκιμασμένη ὡς ἐγκρατεστάτη γαστρὸς καὶ οἴνου καὶ ὕπνου. Ἀλλὰ πολλάκις ἡ γαστριμαργία καὶ λιχνεία καὶ οἰνοφλυγία τῶν γυναικῶν ἠνάγκαζε τοὺς ἄνδρας λαμβάνειν τὰς κλειῖδας μεθ' ἑαυτῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἰδίως αἱ παρ' Ἀριστοφάνει θεσμοφοριάζουσαι ἀγανακτοῦσαι κατὰ τοῦ γυναικομάστιγος Εὐριπίδου λέγουσιν, «ἃ ἦν ἡμῖν προτοῦ, αὐταῖσι ταμείου προαιρούσαις λαβεῖν, ἄλφιτον, ἔλαιον, οἶνον, οὐδὲ ταῦτ' ἔτι ἔξεστιν· οἱ γὰρ ἄνδρες ἤδη κλειδία αὐτοὶ φοροῦσι κρυπτά, κακοηθέστατα, Λακωνικ' ἄττα, τρεῖς ἔχοντα γομφίους», μὴ ὑπολείποντες αὐταῖς οὐδὲ τὴν παρηγορίαν τοῦ δι' ἀντικλειδίων ὑπανοίγειν τὰς θύρας τῶν ταμείων. Ἡ δὲ παρακινήσασα τοὺς ἄνδρας εἰς τοιαύτην αὐστηρότητα αἰτία, ἡ οἰνοποσία τῶν γυναικῶν, φαίνεται ὅτι ἦν ἐν τῶν συνηθεστάτων ἐλαττωμάτων τοῦ γυναικείου φύλου ἐν τῇ ἀρχαιότητι, καὶ διὰ τοῦτο ὥπλιζε τόσον δριμέως καὶ σαρκαστικῶς τοὺς κωμικοὺς κατὰ τῶν γυναικείων ἀτελειῶν. Περὶ ἐργον ἐμελλεν εἶναι τὸ διελθεῖν τὰς περὶ τούτου εὐφρεῖς ὑπερβολὰς αὐτῶν. Ἰκτὸς τοῦ γενικοῦ ἀφορισμοῦ ὅτι «πᾶσα γυνή κεκρατημένη οἴνω», ἀποκαλοῦνται αὐταὶ ἀσκοὶ πλήρεις οἴνου, θερμόταται γυναῖκες, ποτίσταται, ἐκ παντὸς τρόπου μηχανώμεναι πιεῖν, μέγα ἀγαθὸν τοῖς καπήλοις καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο μέγα κακὸν τοῖς συζύγοις, φιλοῦσαι πίνειν τὸν οἶνον εὐζωρον (οὔτε ὕδαρῃ, οὔτε ὄλως ἀκρατον), ἀρκούμεναι ταῖς πᾶσιν, ἐὰν παρῇ αὐταῖς οἶνος διαρκῆς, καὶ τις γυνή ὀνομάζεται οἰνηρὸν ἀγγεῖον· διὸ καὶ ἄλλος κωμικός, βεβαρημένος ὑπὸ τῆς ἐν Ἑλλάδι.

συχνῆς οἰνοποσίας, ἀγανακτῶν λέγει· «κακοδαίμων σφόδρα, ὅστις ἀγεται γαμετὴν γυναῖκα, πλὴν ἐν τοῖς Σκύθαις *)· ἐκεῖ γὰρ μόνον οὐ φύεται ἄμπελος»· καὶ ἄλλος γράφει τὸν ὄρκον τῆς γυναικὸς εἰς οἶνον. Καὶ ἄλλως δὲ συχνάκις ἀπαντᾶται οἶονεὶ ἀνηλεῶς μαστιζομένη ἢ οἰνοπότις καὶ μέθυσος γυνή. Οἱ τοιοῦτοι ὅμως σαρκασμοὶ τῶν γυναικῶν, μαρτυροῦντες μεθυστικὴν τάσιν τοῦ γυναικείου φύλου, οὐδαμῶς ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁμοιάζον καὶ ταῖς γυναιξὶ τῶν Ἰαβανῶν τοῦ Ἰνδικοῦ ποιήματος, αἵτινες ἦσαν κατὰ χρέος μέθυσοι.

§ 9. Καὶ ἄλλα δὲ παραδείγματα ἐκτάκτου καὶ περιέργου καὶ κωμικῆς τῷ ὄντι προφυλάξεως ἐκ μέρους τῶν ἀνδρῶν κατὰ τῆς γυναικείας ἀκρασίας ἀναφέρονται· αἱ κατὰ τοῦ Εὐριπίδου ἀγανακτοῦσαι γυναῖκες, αἰτιολογοῦσαι τὴν κατ' αὐτοῦ καταδικαστικὴν ἀπόφασιν, λέγουσιν, «εἶτα διὰ τοῦτον ταῖς γυναικωνίτισι σφραγίδας ἐπιβάλλουσιν ἤδη καὶ μοχλοὺς τηροῦντες ἡμᾶς, καὶ προσέτι Μολοττικοὺς τρέφουσι μορμολυκεῖα τοῖς μοιχοῖς κύνας,» καὶ παρὰ Μενάνδρῳ σπουδαιότερα τις ἀπευθύνεται συμβουλή περὶ τοῦ τρόπου τοῦ μεταχειρίζεσθαι τὴν γυναῖκα, ἐνθα λέγεται, «ὅστις δὲ μοχλοῖς καὶ διὰ σφραγισμάτων σώζει δάμαρτα, δρᾶν τι δὴ δοκῶν σοφόν, μάταιός ἐστι καὶ φρονῶν οὐδὲν φρονεῖ». Ἄλλ' ἐκ ταύτης τῆς τῶν κωμικῶν γενικῆς κατὰ τῶν γυναικῶν καταφορᾶς οὐδαμῶς ἐξάγεται, ὅτι πολλοὶ Ἕλληνες ἄνδρες εἶχον κυριολεκτικῶς ὑπὸ κλεῖθρα καὶ μοχλοὺς καὶ σφραγίδας τὰς θύρας τῆς γυναικωνίτιδος. Ἐὰν δ' ἐνίοτε ἀναφέρονται καὶ εὐνοῦχοι, ἡ λέξις κεῖται ἐν γρήσει πρὸς παράστασιν τῆς βαρβαρικῆς συνηθείας· διότι καθ' Ἰρόδοτον «παρὰ τοῖσι βαρβάροισι τιμιώτεροί εἰσιν οἱ εὐνοῦχοι πίστιος ἕνεκα τῆς πάσης» τῶν μὴ τοιούτων· διὸ καὶ ἐν ταῖς βασιλείοις αὐλαῖς τῶν Περσῶν ἦσαν καὶ ὀφθαλμοὶ καὶ ἀκοαὶ τὸ εὐνούχων γένος, ὡς οὐ παίδων, οὐ συγγενείας τὸ πιστὸν τῆς εὐνοίας, μετασπώσης, ἀλλὰ μόνου τοῦ πιστεύσαντος ἀναρτώσης· εὐρηταὶ μὲν παρὰ Πλάτωνι ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Καλλίου καὶ τις εὐνοῦχος, ἀλλ' οὗτος ὡς θυρωρός, ἐκ τούτου ὅμως οὐδαμῶς ἀπο-

*) Διότι φαίνεται ὅτι τότε ἦσαν ἐκεῖνοι ἔθνος ἄκονον καὶ νηφάλιον.